

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ДЕФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ ЗВАРНИХ З'ЄДНАНЬ КОНСТРУКЦІЙНИХ СТАЛЕЙ

© 2011 р. Т. І. Матченко¹, Л. Б. Шаміс¹, П. Т. Матченко², Л. Ф. Первушова¹

¹ПАТ «Київський науково-дослідний та проектно-конструкторський інститут «Енергопроект», Київ

²ЗАТ «Науково-технічний центр «Ресурс», Київ

Розроблено інженерну методику попередньої оцінки довговічності або залишкового ресурсу зварних з'єднань за величинами швидкостей старіння сталей і факторів, що впливають на старіння.

Ключові слова: довговічність, ресурс, зварне з'єднання.

Вступ

На сьогоднішній день методи розрахунку довговічності або залишкового ресурсу зварних конструкцій, що враховують специфіку впливу агресивних середовищ, не відпрацьовані у зв'язку з недостатньою вивченістю впливу агресивних середовищ і радіаційних потоків на швидкість вичерпання деформаційного ресурсу.

Для моделювання процесу вичерпання деформаційного ресурсу зварних з'єднань необхідно врахувати:

- теплофізичний вплив зварювання;
- хіміко-металургійний вплив;
- вплив підготовки під зварювання;
- вплив конструкції зварних елементів;
- специфічні впливи радіаційних потоків і агресивних середовищ;
- домінуючий вплив відмови, обумовлений першими двома факторами.

Ресурс зварних з'єднань визначається їхнім корозійним і деформаційним ресурсом. Основні принципи визначення ресурсу сталевих конструкцій та їхніх зварних з'єднань викладено в роботі [1]. Основні фактори, що впливають на вичерпання деформаційного ресурсу зварних з'єднань розглянуто в роботі [2]. Методика оцінки корозійного ресурсу зварних з'єднань конструкційних сталей буде найближчим часом опублікована в цьому збірнику.

Основний зміст

Не існує загально прийнятих методів розрахунку довговічності зварних з'єднань, що працюють при повторно-статичному навантаженні. Взагалі застосовуються наступні методики: визначають умовну межу деформаційної витривалості ε_N при заданих характеристиках циклу $r = \sigma_{\min} / \sigma_{\max}$ на обмеженій базі випробувань N відповідного строку експлуатації зварної конструкції. Кількість повторно-статичних навантажень приймається $N = 2 \cdot 10^3 \dots 5 \cdot 10^4$.

По отриманому значенню ε_N і введенням коефіцієнта запасу n визначають максимально допустиму накопичену деформацію

$$[\varepsilon_N] \geq \varepsilon_N / n.$$

Для зварних з'єднань

$$[\varepsilon_N] \geq \varepsilon_N / (n \cdot k_{ef}), \quad (1)$$

де $n = 1,25 \dots 1,4$ і приймається залежно від допустимого технічного стану після вичерпання проектного ресурсу; k_{ef} – ефективний коефіцієнт концентрації; при статичних навантаженнях $k_{ef} = \varepsilon_e / \varepsilon_{e3}$ – відношення деформацій, що відповідає тимчасовій межі міцності (σ_e) до відповідної деформації в зоні термічного впливу зварного з'єднання.

Максимально допустимі накопичені деформації $[\varepsilon]$ не однакові для різних температур середовища. Інакше кажучи, сталева конструкція або зварне з'єднання можуть зруйнуватися на морозі й нормально працювати в спеку. Тому рівняння (1) можна записати у вигляді

$$[\varepsilon_N - \Delta\varepsilon] \geq \varepsilon_N / (n \cdot k_{ef}),$$

де $\Delta\varepsilon$ – зменшення допустимих деформацій залежно від температури середовища.

Так, для зварних з'єднань сталі марки 10ХСНД

$$\Delta\varepsilon = (0.012 \exp(0.004(T - T_K)) - 0.002) / l \text{ при } (-100) \leq (T - T_K) \leq 0^\circ\text{C},$$

$$\Delta\varepsilon = (0.012 \exp(0.023(T - T_K)) - 0.002) / l \text{ при } 0 < (T - T_K) \leq 140^\circ\text{C},$$

де l – відстань між нерухомими опорами конструкції із зварним з'єднанням; T – температура середовища; T_K – критична температура крихкості сталі

$$T_K = T_{K0} + \Delta T_T + \Delta T_N + \Delta T_F$$

де T_{K0} – критична температура крихкості (КТК) сталі у вихідному стані; ΔT_T – зсув КТК унаслідок температурного старіння; ΔT_N – зсув КТК унаслідок циклічного пошкодження; ΔT_F – зсув КТК унаслідок впливу нейтронного опромінювання.

Таким чином, деформаційний ресурс зварного з'єднання можна визначити за формулою

$$\tau = a_0 - (a_1 \cdot \varepsilon + a_2 \cdot \varepsilon^2) \cdot \prod_{i=1}^n (K_i),$$

де τ – ресурс зварного з'єднання до початку розтріскування під впливом деформацій розтріскування, перпендикулярних зварному з'єднанню; ε – деформації, які можуть бути накопичені під час експлуатації; a_0, a_1, a_2 – коефіцієнти моделі.

Для інженерних розрахунків значення механічних характеристик зварного з'єднання після (t) років експлуатації можна оцінити за формулами

$$A_t = A_0 - t \cdot v_A \cdot \prod_{i=1}^n (K_i),$$

$$\psi_t = \psi_0 - t \cdot v_\psi \cdot \prod_{i=1}^n (K_i),$$

$$KU_t = KU_0 - t \cdot v_{KU} \cdot \prod_{i=1}^n (K_i),$$

де t – час експлуатації конструкції, рік; A_0, ψ_0, KU_0 – відповідно відносне здовження, звуження поперечного перерізу й ударна в'язкість металу зони термічного впливу зварного з'єднання на початку експлуатації (табл. 1); A_t, ψ_t, KU_t – відповідно відносне здовження, звуження поперечного перерізу й ударна в'язкість металу зони термічного впливу зварного з'єднання після (t) років експлуатації; v_A, v_ψ, v_{KU} – швидкості вичерпання ресурсу (див. табл. 1); $\prod_{i=1}^n$ – знак добутку коефіцієнтів впливу факторів на швидкість вичерпання деформаційного ресурсу; K_i – коефіцієнти впливу факторів з індексом (i) на швидкість вичерпання деформаційного ресурсу (табл. 2 - 6):

K_1 – коефіцієнт впливу залежно від приналежності до відповідної групи елементів зварних з'єднань (додаток 8, табл. 83* [3]). Значення K_1 наведено в табл. 2;

K_2 – коефіцієнт впливу залежно від флюенсу нейтронів (табл. 3);

K_3 – коефіцієнт впливу залежно від температури (табл. 4);

K_4 – коефіцієнт впливу залежно від режиму роботи (табл. 5);

K_5 – коефіцієнт прискорення вичерпання деформаційного ресурсу залежно від асиметрії циклу навантаження (табл. б).

Таблиця 1

Марка (ГОСТ або ТУ)	Відносне уздовження A , %, не менш	Звуження поперечно- го перерізу ψ , %, не менш	Ударна в'язкість KU , Дж		Швидкості деградації A , ψ , KU за рік		
			При +20 °С	При нижній межі застосування	v_A , % рік	v_ψ , % рік	v_{KU} , % рік
ВСт3кп2 (ГОСТ 380-71*)	26	-	-	-	0,12	-	-
ВСт3сп3 (ГОСТ 380-71*)	25	-	90	30 при -20 °С	0,11	-	0,42
ВСт4сп3 (ГОСТ 380-71*)	23	-	70	-	0,10	-	0,32
ВСт5сп2 (ГОСТ 380-71*)	19	-	50	-	0,09	-	0,23
10, 20, 25, 30, 35, 40, (ГОСТ 1050-60*)	31	55	-	-	0,14	0,25	-
	25	55	90	-	0,11	0,25	0,42
	23	50	70	-	0,10	0,23	0,32
	21	50	70	-	0,09	0,23	0,32
	20	45	60	-	0,09	0,21	0,28
	19	45	60	-	0,08	0,21	0,28
09Г2С (ГОСТ 5058-65*)	21	-	-	30 при -70 °С	0,09	-	-
10Г2 (ГОСТ 4543-71)	22	50	60	25 нижче -30 °С	0,10	0,23	0,28
35Х (ГОСТ 4543-71)	13	45	60	-	0,06	0,21	0,28
38ХА (ГОСТ 4543-71)	13	45	60	-	0,06	0,21	0,28
40Х (ГОСТ 4543-71)	13	45	60	-	0,06	0,21	0,28
0Х13 (ГОСТ 5632-72)	20	60	100	-	0,09	0,28	0,40
30ХМ	13	45	60	-	0,06	0,21	0,28
30ХМА13 (ГОСТ 451343-71)	13	50	60	-	0,06	0,23	0,28
35ХМ (ГОСТ 4543-71)	13	45	60	-	0,06	0,21	0,28
20ХН3А (ГОСТ 4543-71)	13	50	60	30 нижче -40 °С	0,06	0,23	0,28
25Х1МФ (ЭИ-10) (ГОСТ 10500-63)	16	50	60	-	0,07	0,23	0,27
25Х2М1Ф (ЭИ-723) (ГОСТ 10500-63)	12	50	50	-	0,05	0,23	0,23
20ХМФБР (ЭП-44) (ЧМТУ1-812-69)	14	50	60	-	0,06	0,23	0,27

20Х1М1Ф1ТР (ЭП-182) (ЧМТУ1-812-69)	15	50	60	-	0,07	0,23	0,27
2Х12ВМБФР (ЭИ-993) (ГОСТ 5632-72)	12	45	60	-	0,05	0,20	0,27
18Х2Н4ВА (ГОСТ 4543-71)	12	50	100	-	0,05	0,23	0,46
Х18Н10Т (ГОСТ 5632-72)	40	55	-	-	0,18	0,25	-
4Х14Н14В2М (ЭИ-69) (ГОСТ 5632-72)	20	35	50	-	0,09	0,16	0,23
4Х12Н8Г8МФБ (ЭИ-481) (ГОСТ 5632-72)	10	20	40	-	0,04	0,09	0,18
1Х13	20	60	90	-	0,09	0,27	0,41
2Х13	16	55	80	-	0,07	0,25	0,37
3Х13 (ГОСТ 5632-72)	12	45	40	-	0,05	0,20	0,18
Х17Н13М2Т	40	55	-	-	0,18	0,25	-
Х17Н13М3Т	40	55	-	-	0,18	0,25	-
0Х17Н16М3Т (ГОСТ 5632-72)	35	45	-	-	0,16	0,20	-
0Х23Н28М3Д3Т (ЭН-943) (ГОСТ 5632-72)	35	45	-	-	0,16	0,20	-
Х21Г7АН5 (ЭП-222) (ЧМТУ/ЦНИИЧМ 1-141-67)	40	50	130	-	0,18	0,23	0,60
Х14Г14Н3Т (ЭИ-711) (ГОСТ 5832-72)	35	50	-	-	0,16	0,23	-
3Х19Н9МВБТ (ЭИ-572) (ГОСТ 5632-72)	30	40	50	-	0,14	0,18	0,23
Х15Н24В4Т (ЭИ-164) (ЧМТУ 1-181-67)	18	30	80	-	0,08	0,13	0,37
Х16Н6 (ЭП-288) (ТУ 14-1-205-72)	12	50	70	-	0,05	0,23	0,32
0Х14Н20В3Т (ЭП-712) (ТУ 157-68)	18	30	80	-	0,08	0,13	0,37

Таблиця 2

Таблиця 3

Група елементів	Значення K_1
2	1,0
3	1,5
4	2,0
5	2,5
6	3,0

Флюенс нейтронів (нейтрон/см ²)	Значення K_2
$< 10^{13}$	1,00
$10^{13} \dots 10^{14}$	1,05
$10^{14} \dots 10^{15}$	1,10
$10^{15} \dots 10^{16}$	1,15
$10^{16} \dots 10^{17}$	1,20

7	3,5
8	4,0

Таблиця 4

$10^{17} \dots 10^{18}$	1,30
$10^{18} \dots 10^{19}$	1,50
$> 10^{20}$	2,0

Таблиця 5

Температура	Значення K_3
-20°C	1,4
+20°C	1,0
+40°C	1,0
+80°C	1,2
> +100°C	1,4

Режим роботи	Значення K_4
Не навантажено	1
Легкий	1,1
Середній	1,25
Важкий	1,5

Таблиця 6

Клас сталі за СНиП II-23-81*	Група зварного з'єднання за СНиП II-23-81*	Коефіцієнт K_5 залежно від асиметрії циклу навантаження $\sigma_{S \min} / \sigma_{S \max}$						
		0	0,2	0,4	0,7	0,8	0,9	1,0
C235	1, 2	1,1	1,05	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
C245	3, 4	1,5	1,42	1,3	1,1	1,0	1,0	1,0
C255	5, 6	4,0	3,3	2,8	2,0	1,5	1,15	1,0
C275	7, 8	5,0	5,0	4,0	3,3	2,2	1,5	1,0
C285	1, 2	1,1	1,05	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
C345	3, 4	1,6	1,5	1,5	1,4	1,3	1,15	1,0
C345K	5, 6	5,0	4,0	3,3	2,2	1,6	1,25	1,0
	7, 8	6,5	5,0	5,0	3,3	2,5	1,6	1,0
C375	1, 2, 3	-	-	1,05	1,05	1,0	1,0	1,0
C390	4, 5, 6	-	-	1,3	1,3	1,25	1,1	1,0
C390K	7, 8	-	-	3,3	2,8	1,8	1,4	1,0
C440	1, 2, 3	-	-	1,05	1,05	1,0	1,0	1,0
C590	4, 5, 6	-	-	1,3	1,3	1,25	1,1	1,0
C590K	7, 8	-	-	2,8	2,5	2,0	1,4	1,0

Деформаційний ресурс зварного з'єднання (τ_p) визначається за такими формулами:

$$\tau_{pA} = \frac{A_0 - [A]}{v_A \cdot \prod_{i=1}^n (K_i)};$$

$$\tau_{p\psi} = \frac{\psi_0 - [\psi]}{v_\psi \cdot \prod_{i=1}^n (K_i)};$$

$$\tau_{pKU} = \frac{KU_0 - [KU]}{v_{KU} \cdot \prod_{i=1}^n (K_i)},$$

де $[A]$, $[\psi]$, $[KU]$ – мінімально допустимі значення A , ψ , KU , менше яких конструкція або зварне з'єднання непридатне для нормальної експлуатації. Значення $[A]$, $[\psi]$, $[KU]$ наведено в табл. 7.

Таблиця 7

Допустимий технічний стан	Значення відношень $\frac{[A]}{A_0}$, $\frac{[\psi]}{\psi_0}$, $\frac{[KU]}{KU_0}$
Добрий	1,0 - 0,95

Задовільний	0,95 - 0,90
Незадовільний	0,90 - 0,80
Непридатний до нормальної експлуатації	0,80 - 0,70
Аварійний	0,70 і менше

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шаміс Л.Б., Матченко Т.І., Первушова Л.Ф. Моделювання старіння сталей при визначенні ресурсу металевих конструкцій АЕС // Проблеми безпеки атомних електростанцій і Чорнобиля. - 2010. - Вип. 13. - С. 94 - 102.
2. Верюжський Ю.В., Матченко Т.І., Дмитрієнко М.В., Рожновська О.С. Аналіз факторів пошкодження зварних з'єднань облицювання шахти реактора // Будівництво України. - 2005. - № 6. - С. 21 - 27.
3. СНИП II-23-81* Стальные конструкции. - М.: Госстрой СССР, 1990. - 94 с.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ДЕФОРМАЦИОННОГО РЕСУРСА СВАРНЫХ СОЕДИНЕНИЙ КОНСТРУКЦИОННЫХ СТАЛЕЙ

Т. И. Матченко, Л. Б. Шамис, П. Т. Матченко, Л. Ф. Первушова

Разработана инженерная методика предварительной оценки долговечности или остаточного ресурса сварных соединений по величинам скоростей старения сталей и факторов, влияющих на старение.

Ключевые слова: долговечность, ресурс, сварное соединение.

ESTIMATION PROCEDURE OF THE DEFORMATIVE RESOURCE OF THE WELDED JOINTS IN CONSTRUCTIONAL STEEL

T. I. Matchenko, L. B. Shamis, P. T. Matchenko, L. F. Pervushova

Engineering preliminary estimation procedure of longevity or remaining life of welded joints by value of ageing rates of steel and factors, which affect on ageing, is worked out.

Keywords: longevity, resource, welded joints.

Надійшла до редакції 29.09.10